

Fattas remissyttrande över SOU 2021:43 Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar

Om Fatta

Fatta är en partipolitiskt och religiöst obunden medlemsorganisation som arbetar för samtycke i såväl lagstiftning som praktik. Organisationen bedrivs helt ideellt av en styrelse och cirka 50 aktivister. Sedan starten 2013 har Fatta haft som mål att skapa en samtyckeskultur som genomsyrar hela samhället - från förskola till rättsväsende. Vi vill se ett samhälle där allas kroppsliga och sexuella integritet respekteras och ett starkt sexuellt självbestämmande. Vi vill främja allas rätt till sin sexualitet, vilket endast är möjligt om vi skapar trygga rum med fokus på samtycke. Det ska vara en självklarhet att sex är ett samspel som bygger på samtycke, det vill säga respekt, ömsesidighet och frivillighet. I vårt arbete för samtycke i lag och praktik använder vi oss av kultur och politik som verktyg och engagerar på en bred front.

Inledning

Syftet med den nya sexualbrottsutredningen är att ytterligare stärka skyddet mot sexuella kränkningar vilket är något Fatta delar och ställer sig bakom. När samtyckeslagen infördes ändrades även synen på sexualbrotten. Det är dock viktigt att reformarbetet inte stannar upp utan att ett fortlöpande arbete med att överse sexualbrotten sker för att följa med i de samhällsförändringar som ständigt sker, inte minst på grund av digitaliseringen. Fatta välkomnar därför utredningen och hoppas att den leder till att skyddet mot sexuella övergrepp stärks ytterligare.

Samtyckeslagen trädde i kraft den 1 juli 2018 och gränsen för straffbarhet går idag vid om deltagandet i en sexuell aktivitet är frivilligt eller inte. Det krävs alltså inte längre våld, hot eller utnyttjande av att offret befinner sig i en särskilt utsatt situation för straffansvar. Om brottet ska anses vara grovt eller inte beror bland annat på om gärningspersonen med hänsyn till offrets låga ålder visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Det infördes också ett oaktsamhetsansvar för de allvarligaste sexualbrotten samt ett stärkt straffrättsligt skydd för sexualbrott mot barn avseende oaktsamhet gällande barnets ålder. Att reformen varit lyckad framgår bland annat av Brås rapport¹ och Fatta välkomnar därför att ytterligare steg nu tas för att reformera och modernisera sexualbrottsutredningen.

Den 1 januari 2018 trädde även en skärpt lagstiftning i kraft gällande kontakt med barn i sexuellt syfte. Sverige är också bundet till FN:s Barnkonvention som blev svensk lag den 1 januari 2020. Enligt artikel 34 i Barnkonventionen ska alla lämpliga åtgärder vidtas för att förhindra att barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling, utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet, utnyttjas i pornografiska föreställningar eller pornografiskt material. Mot bakgrund av de lagändringar som skett och den nya syn på sexualbrotten som nu

¹ Holmberg Stina, Lewenhagen Lars. Den nya samtyckeslagen i praktiken: en uppföljning av 2018 års förändringar av lagreglerna rörande våldtäkt. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2020.

införts är det viktigt att fortsätta reformarbetet och ställa om sexualbrottslagstiftningen i stort så att den är i samklang med den samtyckeskultur som Fatta anser inte bara bör omfatta sexualbrotten utan även samhället i stort.

Sammanfattning

Fatta välkomnar utredningen och anser att många av förslagen, om de genomförs, kommer att innebära just *Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar*.

- Fatta tillstyrker förslaget om *samlagsbegreppet*.
- Fatta tillstyrker förslagen rörande *distansbrotten*.
- Fatta tillstyrker förslaget att dela upp straffbestämmelsen *sexuellt ofredande*.
- Fatta tillstyrker förslaget att *införa ett grovt brott för sexuellt ofredande*, både avseende vuxna och barn.
- Fatta tillstyrker förslaget om att straffansvar för *utnyttjande av barn för sexuell posering* även ska omfatta situationer då barnet inte aktivt deltar.
- Fatta avstyrker förslagen om skärpning av *straffskalorna*.
 - Fatta uppmanar till att i stället fokusera på förebyggande insatser, kompetenshöjande insatser, informationsinsatser och resurser till Polismyndigheten för att få en ökad lagföring.
 - Fatta tillstyrker dock utmönstrandet av böter vid *köp av sexuell tjänst* då böter inte kan anses stå i proportion med brottets allvar.
- Fatta tillstyrker utredningens förslag avseende *spårsäkring efter sexualbrott*.
- Fatta observerar att utredningen i många delar likställer 15–17 år med vuxna och vill påminna om att varje människa under 18 år räknas som barn i Barnkonventionens mening och att Sverige är skyldiga att beakta deras särskilda skyddsstatus.

Samlagsbegreppet

Fatta tillstyrker och välkomnar utredningens förslag att lyfta ut anala och orala samlag från jämförelseledet ur straffbestämmelserna 6 kap 1 och 4 §§. Utredaren lyfter att det är fördelaktigt både utifrån ett mångfaldsperspektiv och ett pedagogiskt perspektiv.² Fatta kan inte annat än instämma.

Genom praxis och förarbeten är det fastslaget att anala och orala samlag redan i dagens lagstiftning omfattas av bestämmelserna, men genom jämförelseledet “med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag”. Utredningens förslag att lägga till “vaginalt, analt eller oralt” innan ordet samlag innebär att bestämmelsen görs könsneutral och inkluderande. Språkbruk och ordval har ett stort inflytande över vår verklighetsuppfattning och förståelse av händelser. Om utredningens förslag genomförs är vi övertygade om att fler personer som har utsatts för våldtäkt kommer att få lättare att identifiera sig själva som brottsoffer i lagens mening. Det kan också leda till att de får ett bättre mottagande vid anmälan av brottet.

Att frånga den heterosexuella norm som dagens bestämmelser är utformade från framstår som en naturlig utveckling i arbetet mot sexuellt våld och för *allas* sexuella integritet.

² SOU 2021:43, s. 109.

Distansbrotten

Fatta tillstyrker utredningens förslag, både avseende tillägget i straffbestämmelserna och principerna som föreslås gälla för tillägget.

Utgångspunkten - som utredningen slår fast - måste vara att *“varje människa i varje situation har en rätt att bestämma över sin egen kropp och sexualitet och att dennes önskan att inte ha samlag eller annat sexuellt umgänge ovillkorligen ska respekteras”*.³ Dagens lagstiftning omfattar inte övergrepp på distans som inte begås i realtid, varken genom bestämmelsernas ordalydelse eller genom praxis. Det är tydligt att den snabba digitaliseringen och tekniska utvecklingen har resulterat i ett gap mellan vad som omfattas av lagen, och vad som borde omfattas av lagen. Utredningens förslag sluter gapet genom ett tillägg i straffbestämmelserna så att straffansvar även ska gälla för den som i annat fall genom olaga tvång eller annars på ett otillbörligt sätt förmår en person som inte deltar frivilligt, eller ett barn under 15 år, att företa eller tåla en sådan handling.

Vi vill särskilt nämna slutsatserna i de studier som hänvisas till i utredningen, om hur distansbrott påverkar barn som utsätts för sexuella övergrepp på nätet.⁴ Utredningen har inte hittat studier där de utsatta varit vuxna.⁵ Studierna som finns visar att barn som utsätts för sexuella övergrepp på nätet känner skuld, skam och oro och utredningen anser sammanfattningsvis att barn påverkas starkt av distansbrott. Distansbrott, precis som övergrepp i det fysiska rummet, får stora konsekvenser för utsatta (i synnerhet vid hot om dokumentation och/eller spridning av dokumentationen därav).⁶ Det är nödvändigt att lagstiftaren tar ställning och utvidgar skyddet mot sexuella kränkningar över nätet så att varken dokumentation av övergreppet eller att de sker i realtid är ett krav. Detta menar vi i stället kan användas som del i bedömningen av kränkningens allvar.

Utredningens förslag skulle förstärka skyddet mot sexuella kränkningar i enlighet med artikel 36 c i Istanbulkonventionen där det framgår att *“förmå en annan person att utföra handlingar av sexuell karaktär med en tredje person utan dennes samtycke”* ska vara straffbelagt om det är en uppsåtlig gärning. Tillägget föreslås gälla också vid oaktsam våldtäkt (dvs inte enbart vid uppsåt) vilket följaktligen innebär att förslaget sträcker sig längre än vad Sverige är skyldiga till enligt Istanbulkonventionen. Det kan inte ses som annat än positivt, modernt och värdigt av Sverige att sträcka sig över den miniminivå som fastslagits genom våra åtaganden under Istanbulkonventionen.

Utredningen föreslår att straffansvar för tillägget ska förutsätta att gärningspersonen genom olaga tvång eller annars på ett otillbörligt sätt förmår en person som inte deltar frivilligt. Det är alltså en kvalificering av begreppet förmå. Utredningen föreslår att bedömningen av om något är otillbörligt måste vara en helhetsbedömning i det enskilda fallet. Det föreslås också att om målsägande är ett barn kan ringare påtryckningar anses otillbörliga, i jämförelse med om

³ SOU 2021:43, s. 113.

⁴ SOU 2021:43, s. 142. Studierna som hänvisas till är: Barn utsatta för sexuella övergrepp på nätet, Jonsson, Svedin 2017, Barn och sexuella övergrepp via IT, Erfarenheter från Onlineprojektet BUP-Elefanten i Linköping, Jonsson, Warfvinge och Banck, 2009 och Internet Organised Crime Threat Assessment, Europol, 2016.

⁵ SOU 2021:43, s. 142.

⁶ SOU 2021:43, s. 142-145.

målsäganden vore en vuxen. Fatta anser att det är bra att utredningen uppmärksammar att barn löper högre risker och är särskilt utsatta i den här situationen. Fatta anser vidare att om det förekommit ersättning till barnet bör det vara en faktor som kan bedömas i helhetsbedömningen som bör göra påtryckningarna otillbörliga.

Sexuellt ofredande

Allmänt om sexuellt ofredande

Fatta tillstyrker att straffbestämmelsen om sexuellt ofredande delas upp så att brott mot barn under 15 år regleras i en särskild straffbestämmelse. Det ökar möjligheten att ta hänsyn till deras särskilda skyddsstatus.

I utredningen har utredaren haft att bedöma om straffbestämmelsen sexuellt ofredande även fortsättningsvis ska utgå från en objektiv bedömning. Idag är det relevanta huruvida gärningen typiskt sett leder till att en persons sexuella integritet kränks. Det är inte gärningsmannens avsikt eller den utsattas uppfattning i det enskilda fallet som är relevant för bedömningen. Fatta vill i denna del påpeka att domstolarna bör ha utrymme att beakta kränkningen i det enskilda fallet när man gör helhetsbedömningen. Alla individers sexuella integritet och självbestämmanderätt måste respekteras, och det ska finnas i åtanke även om den inledande bedömningen, till följd av att brottet på ett eller annat sätt måste avgränsas för att inte bli för oförutsebart, föreslås även fortsättningsvis utgå från en objektiv norm.

Särskilt om införandet av grovt brott

Fatta tillstyrker införandet av grova brott för sexuellt ofredande respektive sexuellt ofredande av barn som utredningen föreslår i avsnitt 8.14.2.

Skälet till detta är att brottet sexuellt ofredande rymmer gärningar av väldigt stort spann. De omständigheter som utredningen föreslår ska beaktas vid bedömningen av om ett brott är grovt är brottsoffret låga ålder, om fler gärningsmän deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen på annars visat särskilt hänsynslöshet. I ljuset av barns särskilda skyddsstatus är det rimligt att särskilja regleringen för barn.

Utnyttjande av barn för sexuell posering

Fatta tillstyrker utredningens förslag att straffansvar för utnyttjande av barn för sexuell posering även ska omfatta situationer då gärningsmannen har försatt barnet i eller utnyttjar att barnet befinner sig i en situation som innebär sexuell posering.

Av praxis har det framkommit att barn måste delta för att det ska föreligga straffansvar i lagens nuvarande utformning. Det är nödvändigt att lagstiftaren värnar om barns speciella skyddsstatus och det är av yttersta vikt att lagstiftaren vidtar de åtgärder som krävs för att följa Barnkonventionen som sedan 1 januari 2020 har status som lag i Sverige. Barn kan inte samtycka och det faktumet talar för att alla former av utnyttjanden av barn, oavsett deras aktiva eller passiva deltagande, ska kriminaliseras. Genom utredningens förslag flyttas fokus från vad barnet gör till gärningsmannens uppsåt och agerande - ett viktigt fokusskifte. Att aktivt delta ska inte vara ett krav, precis som utredaren föreslår.

Straffskalorna

Allmänt om de föreslagna straffskärpningarna

Fatta avstyrker utredningens förslag att skärpa straffskalorna för sexualbrott mot vuxna.

Det är en viktig signal till samhället att sex sedan samtyckeslagen trädde i kraft 2018 är en fråga om frivillighet och samtycke. Lagstiftningen stärker skyddet för den sexuella integriteten och den sexuella självbestämmanderätten. Det centrala för att öka det skyddet kan inte vara att höja straffen, utan att öka lagföringen och att lagstiftaren medverkar till att en samtyckeskultur genomsyrar hela samhället. I stället för att höja straffen har domstolen möjlighet att använda den befintliga straffskalan fullt ut. Enligt Brå har den genomsnittliga fängelsetiden för våldtäkt redan ökat med två månader för sådana gärningar som var straffbara innan samtyckeslagens ikraftträdande.⁷

Fatta avstyrker förslagen av följande skäl:

- Det finns inte empiriskt stöd för att en skärpning av straffen resulterar i minskad brottslighet,⁸ och det saknas dessutom starka skäl i övrigt att höja straffen⁹ bortsett från den av utredningen benämnda “parlamentariska aspekten”.¹⁰
- Återfallsfrekvensen inom sexualbrott är lägre än för vissa andra typer av brott.¹¹
- Straffen ska signalera brottens allvar. Vi menar att så redan är fallet och att det inte kan användas som argumentation för straffskärpningar.
- Högre minimistraff på exempelvis våldtäkt leder, enligt utredarens beräkningar, till betydligt högre kostnader för Kriminalvården.¹² Den sammanlagda kostnaden enligt utredningens beräkningar uppgår till 323,55 miljoner kronor per år.¹³ Läs den meningen igen. De kostnaderna ryms inte inom Kriminalvårdens befintliga anslag. Eftersom det inte finns några starka skäl att höja straffen kan inte resultatet av straffskärpningarna anses rimlig.

Vi är av den starka åsikten att de resurser som hade behövt fördelas till Kriminalvården vid skärpta straff bör i stället läggas på kompetenshöjande insatser av rättsväsendet, skolan och i arbetslivet, på preventivt arbete i stort och ökade resurser till polisen för att öka lagföringen av sexualbrott. Sådana satsningar hade förstärkt skyddet mot sexuella kränkningar på ett konkret sätt, i form av att förebygga dem från början och samtidigt öka chansen att utsatta får upprättelse när de sker.

⁷ Holmberg Stina, Lewenhagen Lars. Den nya samtyckeslagen i praktiken: en uppföljning av 2018 års förändringar av lagreglerna rörande våldtäkt. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2020, s. 62-63.

⁸ SOU 2021:43, s 274.

⁹ SOU 2021:43, s. 266-278.

¹⁰ SOU 2021:43, s. 277-278.

¹¹ SOU 2021:43, s. 275.

¹² SOU 2021:43, s. 448-465.

¹³ SOU 2021:43, s. 465.

Särskilt om straffskalan för köp av sexuell tjänst

Fatta tillstyrker utredningens förslag att skärpa straffskalan för "köp av sexuell tjänst". Till skillnad från övriga sexualbrott i Brottsbalken 6 kap speglar inte straffet brottets allvar i dagens lagstiftning.

Genom tilläggsdirektivet till utredningen som beslutades av regeringen juli 2020 fick utredaren också i uppdrag att föreslå förändringar i straffskalan för köp av sexuell tjänst - att höja minimistraffet från böter till fängelse.¹⁴ I dagsläget sträcker sig straffskalan från böter till fängelse max ett år. I utredningen konstateras att påföljdsbestämning ska utgå från två principer: proportionalitet (ett allvarligt brott ska ha ett strängare straff än ett mindre allvarligt) och ekvivalens (lika allvarliga brott ska bestraffas lika strängt).¹⁵

Varje individs rätt till sin egen kropp, till sexuell integritet och självbestämmanderätt måste respekteras och det är lagstiftarens ansvar att se till att skyddet mot sexuella kränkningar är starkt för *alla*. Skyddet för de som befinner sig i prostitution får inte undantas från det ansvaret. Brottet köp av sexuell tjänst skiljer ut sig från sexualbrotten i Brottsbalken 6 kap på så sätt att det inte är ett brott mot person. Eftersom lagstiftningen ser så ut är också straffskalan annorlunda. Samtidigt är en stor majoritet av de som befinner sig i prostitution inte där frivilligt, utan i stället är prostitution ofta ett resultat av en tredje part, beroendesituation, maktlöshet eller annan utsatthet som direkt eller indirekt tvingar personer till samlag mot ersättning. På så sätt saknas det i dessa situationer det genuina samtycke som krävs för sex. Dessa situationer är därför per definition att se som övergrepp, men där förövaren idag döms till *köp av sexuell tjänst*. Straffskalan är på så sätt helt missanpassad efter det allvar som kränkningen innebär.

Den absolut vanligaste påföljden för sexköp är 50 dagsböter.¹⁶ Det framstår nästan som ironiskt att påföljden för ett betalt övergrepp är att betala böter - det vill säga en ytterligare transaktion av pengar. Det är ett straff som varken reflekterar brottets allvar eller erkänner den utsatta som brottsoffer.

Slutligen, utredningens uppdrag var i denna del begränsat till att ge förslag på skärpning av straffskalan. Utredningen innefattade alltså inte att hur brottet kan utformas, eller gränsdragningen mellan sexköp och våldtäkt. Fatta vill dock ändå påpeka att en straffskärpning är en otillräcklig åtgärd, en åtgärd som plåstrar om ett system som inte fungerar där många utsatta för sexuella övergrepp faller mellan stolarna. Den här delen av utredningen svarar inte mot dess titel och egentliga syfte - *Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar* - åtminstone inte för alla. Fatta menar att förekommande av ersättning bör anses vara ett tecken på en särskilt utsatt situation, och bör följaktligen införas som ett ytterligare skäl i Brottsbalken 6 kap 1 § till situationer då ett samtycke inte kan anses vara giltigt.

¹⁴ Brottsbalken 6 kap 11 §.

¹⁵ SOU 2021:43 s. 254.

¹⁶ SOU 2021:43.

Spårsäkring efter sexualbrott

Fatta tillstyrker utredningens förslag avseende spårsäkring efter sexualbrott.

I dagens lagstiftning saknas en skyldighet att utföra spårsäkring efter sexualbrott om det inte inkommit en begäran från Polismyndigheten. Om den utsatta inte har polisanmält övergreppet finns alltså ingen skyldighet att spårsäkra. Vi ser positivt på att det införs en skyldighet att erbjuda spårsäkring även om övergreppet inte har anmälts (än). Vi vill trycka på vikten av att informera den utsatta om betydelsen av spårsäkring, hur den går till, hur de säkrade spåren kan komma att användas av de rättsvårdande myndigheterna och naturligtvis att inhämta samtycke innan spårsäkring sker.

Fynden från spårsäkring föreslås sparas i två år. Vi anser att det finns ett behov att i det fortsatta lagstiftningsarbetet överväga om proverna och fynden från en spårsäkring gjord på ett barn ska sparas längre eftersom preskriptionstiden för bland annat våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt övergrepp mot barn inte börjar löpa förrän målsäganden (barnet) blir myndigt.¹⁷

Innan spårsäkring ska samtycke inhämtas från den utsatta. I utredningens förslag finns inget utrymme att spårsäkra om den utsatta är till exempel medvetlös eller av annan anledning oförmögen att samtycka. Vi anser att det finns ett behov att överväga möjligheterna att spårsäkra vid dessa tillfällen, om det utifrån ett vårdperspektiv är etiskt möjligt, eftersom en prover och fynd från spårsäkring kan vara betydelsefulla bevis vid en eventuell framtida rättsprocess och ju snabbare spårsäkringen sker desto bättre.

I detta ärende har Fattas styrelse beslutat. Sofia Rohdin, Fattas vice ordförande och juridiska talesperson, har varit föredragande.

Demet Ergun
Ordförande FATTA!

¹⁷ Brottsbalken 35 kap 4 §.